

Kramerius 5

Digitální knihovna

Podmínky využití

Moravská zemská knihovna v Brně poskytuje přístup k digitalizovaným dokumentům pouze pro nekomerční, vědecké, studijní účely a pouze pro osobní potřeby uživatelů. Část dokumentů Digitální knihovny MZK podléhá autorským právům. Využitím Digitální knihovny MZK a vygenerováním kopie části digitalizovaného dokumentu se uživatel zavazuje dodržovat tyto podmínky využití, které musí být součástí každé zhotovené kopie. Jakékoli další kopírování materiálu z Digitální knihovny MZK není možné bez případného písemného svolení knihovny.

Hlavní název: **Všeobecná státověda**

Autor: **Jellinek, Georg**

Vydavatel: **J. Leichter**

Vydáváno v letech: **1906**

Stránky: **302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351**

HLAVA DESÁTÁ.

HLAVNÍ DĚJINNÉ TYPY STÁTU.

Stát, jako každý dějinný jev, jest podroben neustálým změnám forem, v nichž se projevuje. Proto v mezích všeobecného typu, jež jsme našli, stát se specialisuje rozmanitým způsobem. Prvky státního pojmu a jeho obě formy — sociální a právní — jsou v různých kulturních sférách různě vyjádřeny, a závisí na celém rázu nějakého národa a nějakého času, zdali a jak přicházejí na vědomí. Proto jest svrchovaně poučno pozorovati státní typy, jež jsou v souvislosti se státem doby přítomné, ať jej s nimi již víže bezprostřední historická kontinuita, nebo ať způsobem dokazatelným působilo naň vědomí o ní. Typy, jež zde sluší míti na zřeteli, jsou typy státu starovýchodního, zejména israelského, státu řeckého, římského, středověkého a konečně moderního.

Všechny tyto státní útvary, jak se rozumí, jsou jako vše historické v neustálém toku, takže počátek a konec jednoho každého z nich poskytuje zcela rozdílný pohled. Ale při všem vývoji a přeměně lze přece najíti ne jeden pevný znak, jenž v průběhu dob nějakému státu nebo skupině států vtiskuje určitý typ. Tato skutečnost jediná nás uchraňuje, abychom v politických

dějínách nějakého národa neviděli pouhou změť zpráv jen časově souvislých a vnitřně nespojených.

Z dřívějších však útvarů státních sluší na tomto místě vytknouti jen to, co je podstatného pro poznání státu moderního. Pozorovati dějinný vývoj státu po všech stránkách jeho není jen úkolem státovědy, nýbrž i politických a kulturních dějin jakož i vědy společenské i s jejími jednotlivými naukami; ba i jedinou konečně stránku státu a její celý dějinný průběh vyložiti tak, aby věc byla vyčerpána, vyžaduje plné soustředěné síly mnoha badatelů. Otázka, o niž na tomto místě běží, jest pouze otázka po rázu státní organizace a po místě, jaké zaujímá v této organizaci jednotlivec, a to se zřetelem k tomu, jak onen ráz buď jest v protivě nebo v souhlase s příslušnými poměry státu moderního.

I. Stát starovýchodní.

Naše znalost o způsobu a zřízeních států starovýchodních jest velmi kusá; i nelze na základě dosavadních výtěžků dějezpytných podati žádného bezpečného soudu o událostech, jež vedly k utvoření tak ohromných říší, o jejich vnitřní organizaci a o představách, jež jsou základem jejich právního řádu.¹ Všeobecnými hesly jako jest »despocie« a »theokracie« získá se velmi málo.²

¹ O počátcích orientálních dějin poznamenává L. v. Ranke, *Weltgeschichte*, I. 4. v. 86: »Těmto nenaskytují se z počátku vůbec veliké monarchie, nýbrž malé kmenové okresy nebo sdružení státům podobná, jež vládou způsobem zvláštním a navzájem nezávislým.« Srovn. i E. Meyera, *Geschichte des Altertums* I, 1884, 618.

² Všechny známky nasvědčují, že tyto formy byly konečným bodem dlouhých, proměnlivých dějin. Israelské tradice, aristo-

Neboť pokud se týká despotického rázu staroorientálních mocnářů, nešla despotičnost jejich nikdy tak daleko, aby vůbec zamezila existenci právního řádu. Existovalo egyptské, perské, assyrské, indické a j. právo s přesně vyhráňenými institucemi a se spořádaným právním jednáním.¹ Hrdý názor Hellenů o otroctví východních národů, jenž měl vliv až do nejnovější doby, značně upřílišuje, jsa založen na řecké představě o totožnosti svobody s účastenstvím ve vládě. Pravda je spíše v tom, že právo jednotlivcovo nemůže býti uplatněno vůči vladaři, může však vůči druhým, a že záruky, aby právní řád byl zachován, tkví v nahodilé povaze vládnoucích osob, jako všude v státech, kde všechna moc je bez omezení dána v ruce jednoho orgánu. V orientu tudíž jednotlivec požívá práva soukromého, ovšem omezenou měrou; dále také omezeného práva veřejného požívá část národa, poněvadž příslušnost k určitým stavům nebo kastám poskytovala veřejnou schopnost pro úřady a hodnosti. Poněvadž podmaněné obce zhusta byly nuceny jen k daním a k povinnosti vojenské, mají velké státy také vnitřní učlenění, a tak jednolitost celé

kratická organisace foinických kolonií, národní království Peršanů (E. Meyer I, 608) svědčí, že Východ byl po stránce politické neméně rozmanitý nežli Západ.

¹ Zejména pokračující znalost babylonského a egyptského práva ukázala na existenci pevných, propracovaných právních zřízení, jež jsou neslučitelná s tradičními představami o orientální despotii. Hojná data o starovýchodním právu u L. Felixe na uv. m. IV¹, 152 nn. O egyptském právu především jedná Revillout, Cours de droit égyptien, I, 1884 a Les obligations en droit égyptien, 1886. Srovn. také Mitteis, Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs, 1891, 56 nn.

jejich organizace jeví se mnohem menší nežli jednodolitost moderního, centralisovaného, jednotného státu.¹

Theokracie pak (slovo to utvořeno Josefem²), znamená více různých politických představ, takže nutno si v každém jednotlivém případě uvědomiti jasně jeho obsah. Společné jest všem těm představám jenom to, že značí určitý poměr státní vlády k moci božské. Vladař je představitelem moci božské, jeho vůle je tudíž buď jako božská nebo je omezena mocí božskou, jež svou moc nad státem projevuje jinými orgány. Tak neodolatelná síla právě jako nejkrajnější slabost státní moci může býti stejně účinkem theokracie. A tyto poměry pozměňují se pak podle zvláštní povahy základních názorů náboženských, v nichž se jeví zásadní protivity, jako u Ariů a Semitů.

Všeobecně lze o prvém typu říci, že uznává velmi nepatrnou měrou právo jednotlivcovo, stát pak že sám bere na sebe povahu předmětu, jenž jest podroben cizí, nad ním stojící moci. Tím se zavádí zvláštní dualismus, ježto stát potřebuje transcendentního, t. j. nadlidského doplnění, jímž teprve stává se vůbec života schopným.

Druhý typus naproti tomu zavádí vnitřní dualismus ve stát, jenž pak vykazuje dvě mocnosti, jednu lidskou a druhou takovou, jež se honosí původem nadlidským. Pokud až druhá moc, jež je v rukou kněží, nejen omezuje prvou moc, nýbrž ji také ovládá a tedy dualism přeměňuje ve smyslu typu prvního, sluší zvláště zjistiti u každého jednotlivého státu toho druhu.

¹ Tak především v perské říši světové. Srovn. Ranke I, 150 nn.

² Josephus, Contra Apion., 2. 16. Srovn. Wellhausen, Prolegomena zur Geschichte Israels, 1883, 436.

Daleko nejdůležitější ze všech států jest stát israelský, náležející typu druhému.¹ Jeho instituce v podobě, v jaké se líčí ve spisech biblických, nejen že spoluurčovaly složení staré církve, nýbrž i působily na politické ideje středověku až daleko do doby nové.

Novější zkoumání vyšetřilo, že název theokracie hodí se úplně na stát israelský teprve za doby vlády cizí, tedy na Judeu.² Necht se věc má jakkoli, přece již od časů prvých dob království živě byla zakotvena představa, že Jehovův příkaz stojí výše nežli moc královská a že není to král, jehož ústy Jehova mluví k svému národu. Zajisté toto faktum jest podkladem historických účinků israelského státu. Tím však království jest mocí již zpředu omezenou a k tomu určenou, aby naplňovalo zákon Jehovův, k němuž bylo poutáno. V celé literatuře všech národů nelze asi shledati tolik drsných, kárajících, trestajících úsudků o králích jako v literatuře israelského národa. Národ israelský byl úplně vzdálen onoho zbožňování vladařů, jaké se naskytá u ostatních národů východních. Onen budoucí messianský vladař slibovaný od proroků byl pouze nadějí budoucnosti, nikoli dějinnou skutečností.

K tomu přistupuje silně vyznačená demokratická tendence israelského zákonodárství, jež svou péčí o společenské třídy nemajetné, méně práv požívající a závislé stojí na vyšším stanovisku nežli zákonodárství starověkých národů západních. Nejen člen národa, nýbrž

¹ O státních poměrech před vyhnanstvím srovn. Stade, *Geschichte des Volkes Israel*, I, 1887, zejm. str. 410. Ed. Meyer, I, 346 nn., 566 n. Renan, *Histoire du peuple d'Israël*, II, III, 1891—93. O poměrech po vyhnanství mimo pokračování v uvedených spisech viz zejména Wellhausena, na uv. m. 435 nn.

² Wellhausen 444 nn.

i cizinec a otrok byl předmětem zákonné péče. Zákon mluví sice jen v imperativech, za nimiž se však tají uznání subjektivních práv, podobně jako v zákonech XII desk, jež se mu podobají. Osobnost Israelitova je vyznačena, a on jí může zjednávat platnost také vůči králi, poněvadž tento je povinen podle zákona jej vízícího poskytovat mu právní ochrany. Jenom vůči Jehovovi cítí se Israelita úplně bez práva.

Tyto představy sice nezabraňují, aby království na sebe nebralo průměrný ráz orientální libovlády, avšak vědomí o povinnostech králových zůstává přece vždy živé. K tomu přistupuje hluboký demokratický základní rys v politickém charakteru Israele. Upomínky z doby předkrálovské trvají v živé paměti, a upomínky ty odvozují královskou vládu z vůle lidu, jež konečně obdržela božskou sankci, jakož také transcendentní vláda Jehovova není přirozeným faktem, nýbrž zakládá se na výslovném podrobení národa, jež se vykoná ve formě smlouvy. Již dříve byla učiněna zmínka, jaký význam měly později tyto představy pro podporu demokratických nároků.

Přes to přese všechno však útvar israelské monarchie neuchyluje se nikterak od obvyklého typu orientálního. O nějaké spořádané účasti lidu ve vládě není řeči.

Navzájem si protivné prvky, jež jsou vyjádřeny v tomto útvaru státním, projevují se v protivných účincích, jež z nich plynou. Dualistická forma moci vládařské a její shrnutí v jedné silné ruce, dále svoboda národa, jenž zavrhuje království nebo si je podmaní, jakož i absolutní, bohem dosazená moc knížecí, která uznává sice hráze náboženské, nikoli však právní — to

vše se dovolávalo Starého Zákona na podporu svých nároků, čímž St. Z. nabyl svrchovaně důležitého vlivu v dějinách teorií politických.

2. Hellenský stát.

Stát hellenský mnozí dlouho klamně stotožňovali se státem antickým vůbec, jakoby římskému státu byl veskrze stejný typ podkladem jako řeckému. Charakteristika tohoto nabyla v moderní literatuře pevného obsahu. Za nejhlavnější znak řeckého státu uvádí se jeho všemohoucnost, bezprávnost jednotlivce vůči státu: individuum mizí v státě, existuje jenom k vůli státu. Antická svoboda zakládá prý se jen na tom, že jednatel jest schopen úřadu a že má účastenství ve vytváření všemohoucího zákona, jenž však nad jednatelcem veskrze vládne, takže mu neponechává žádného oboru k volné činnosti v státě, kdežto modernímu člověku taková volná činnost se jeví nejdůležitější stránkou v pojmu svobody. Ve shodě s tím v státě řeckém — aspoň vzhledem k plnoprávným občanům — došla nejryzejšího a svrchovaného výrazu myšlenka socialistická, jež hledí na jednatelce jen jako na člena vyššího celku. Naproti tomu teprv prý moderní stát uznal jednatelce jako svéprávnou moc a sám se postavil ve služby vývoje individuální osoby.

Tradiční názory o hellenském státě sluší uvést na dva prameny v základě rozdílné. Vznikly jednak z dominujícího vlivu politických ideí, jež hlásal P l a t o n a Aristoteles, kteří oba vyjádřili myšlenku, že jednatelce nenáleží sobě, nýbrž státu. Při tom však nikdy se nedbalo vývodů, které u těchto obou myslitelů od-

porují onomu názoru.¹ A pak se zhola nedbalo ostatní politické literatury, která líčila stát a jeho poměr k jednotlivci docela jinak; důležité historické faktum, že moderní individualism po stránce theoretické rovněž ukazuje zpět na antická učení, bylo buď prostě ignorováno nebo bylo odloženo stranou jako domnělá úchylka od pravé hellenské ideje státní. Nuže, individualistní směr antické státovédy byl neméně založen v sociálních a politických poměrech nežli směr protivný, právě jako v době přítomné se stejnou nutností a jednostranností názory o státě sobě odporující vyrůstají z protiv ve společnosti se naskytujících. Dále se přezírá, že oba oni myslitelé zosnovali theorie, jež ještě nyní dlužno ověřovati skutečnými poměry. Pokládati platonská a aristotelská učení za rovnomocný výraz hellenského bytu státního, stojí vědecky ve stejné řadě, jako kdyby se někdo domníval, že si učiní náležitou představu o německém státě a jeho zvláštním rázu z vývodů našich filosofů Kanta, Fichta, Hegela, kteří se zevrubně obírali základními otázkami státovědnými.² Konečně sluší uvážiti, že veliká přízeň osudu uchránila zániku právě spisy obou velkých hellenských myslitelů, kdežto bohatá politická literatura jiných škol se nedochovala.

Typ antického státu, čerpaný z učení platonsko-aristotelského jest typus ideální, nikoli empirický.

¹ Zejména při posudku učení Platonova přehlíží se zpravidla, že filosof má míti účastenství jen v dobrém státě. V reálním, nedokonalém státě dlí však jenom tělo, nikoli duch, jak vykládá Platon v Theaitetu 173.

² O značných nedostacích v pojetí státu u Aristotela, jenž nebyl ani státoprávníkem ani historikem, srovn. Willamowitz-Moellendorff, Aristoteles und Athen, I, 1893, 265 nn.

Druhým pramenem běžných názorů o hellenském státě jest moderní liberalismus, jemuž běželo o to, aby své učení o poměru státu k jednotlivci pokud možná ostrou antithesou postavil v nejjasnější světlo; velicí státovědci 16. a 17. století bez rozpaků obraceli antické theorie na novější dobu a nevěděli nic o zásadním rozdíle mezi státem starověkým a moderním.¹ Ale ještě ani Montesquieu neví nic o protivě mezi svobodou antickou a moderní.² Rousseauovo pojetí svobody čerpáno je zcela z myšlení antického: demokratická občanská obec nějakého řeckého města byla by zúplna vyhovovala Rousseauovu státnímu ideálu.³ Představu původního oboru svobody, kterou by musil stát respektovat, Rousseau výslovně zamítá.⁴ Také ani německá státověda na počátku devatenáctého století neměla jasného pojmu o protivě mezi řeckou a moderní svobodou.⁵ Ještě Hegel ve svých Výkladech o filosofii

¹ Hobbes v Leviathanu XXI, 201 nn. vyvrací antické učení, jež vidělo svobodu jen v demokracii, a dovozuje, že to byla jen svoboda státu, nikoli svoboda jednotlivcova. Individuální svoboda však že je ve všech formách státních stejně veliká: »Whether a commonwealth be monarchical, or popular, the freedom is stil the same«, t. j., že podřízenost jednotlivcova státu jest všude stejně neomezená.

² Montesquieu vykládá v *Esprit des lois* XI, 3 pojem politické svobody jako individuálního práva, činiti vše, co zákony dovolují. To však není svoboda demokratická. »Je pravda, že v demokraciích národ, jak se zdá, může činiti, co chce.« Politickou svobodu lze najíti jen v mírných formách vládních. — O nesvobodě antického člověka však Montesquieu nemluví nikde.

³ Vyjmouc ovšem otroky a metoiky.

⁴ Srovnej Jellinek, *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte*, 1895, 5.

⁵ Welcker, *Die letzten Gründe von Recht, Staat u. Strafe*, 1813, 350 vykládá, že hellenský stát je zbudován na nejdokona-

dějin prohlašuje: »V Athenách byla živá svoboda a živá rovnost mravu a duševního vzdělání . . . Vedle této rovnosti a v mezích této rovnosti mohla se všeliká nestejnost charakteru a talentu, všeliká různost individuality co nejvolněji uplatniti a z okolí čerpati nejbohatší podněty k vývoji.«¹

Nehledě k příležitostnému výroku *Ferguson*ovu,² byl to mluvčí francouzského liberalismu v době největšího jeho vlivu na Evropu, *Benjamin Constant*, jenž ponejprv ve skvělé řeči postavil a provedl ostrou antithesi mezi antickou a moderní svobodou.³ Antická

lepší svobodě a osobnosti jednotlivcově. Dalekosáhlá podřízenost jednotlivcova celku byla prý dobrovolná; účastenství v státních záležitostech jevílo se Řekovi věcí nejcennější. »Tento druh svobody a práva byl uznáván za věc nejvyšší, kteréž ochotně bylo za obět přinášeno, co bylo nejlepšího, ano i práva jednotlivců v jiném smyslu« (357). *Lykurgův* stát je *Welckerovi* nejdokonalejším ztělesněním řecké státní ideje, poněvadž dovedl sloučiti nejdokonalejší nezávislost, jednotu a sílu celku s plnou svobodou a stejnou samostatností jednotlivců (388).

¹ Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, 2. vyd. 317.

² Na uv. m. I, 8, vyd. basilejské 1789, 85: »To the ancient Greek, or the Roman, the individual was nothing, and the public every thing. To the modern, in too many nations of Europe the individual is every thing, and the public nothing.« (Starému Řeku nebo Římanu jednatelce nebyl ničím a obec vším. Modernímu člověku ve většině evropských národů jednatelce jest vším, obec ničím.) Protivu mezi politickou a občanskou svobodou vytkl zevrubně nejdříve *Priestley*, *An Essay on the First Principles of Government and of the Nature of Political, Civil and Religious Liberty*, London 1768, 12 nn., neznázornil ji však na protivě antických a moderních států.

³ *Constant*, *De la liberté des anciens comparée à celle des modernes. Discours prononcé à l'Athénée royal de Paris en 1819.* Otištěno v *Constantově Cours de politique constitutionnelle*, vyd. *Laboulayovo* II, 1861, p. 539 nn.

svoboda znamená účastenství v státní moci, moderní svoboda jest osvobození od státní moci, spojená s právem, ne sice vládnouti, ale míti vliv na státní moc v zájmu jednotlivcově. »*Chez les anciens, l'individu, souverain presque habituellement dans les affaires publiques, est esclave dans tous ses rapports privés. Comme citoyen il décide de la paix et de la guerre; comme particulier il est circonscrit, observé, reprimé dans tous ses mouvements . . . Chez les modernes, au contraire, l'individu, independant dans sa vie privée, n'est, même dans les États les plus libres, souverain qu' en apparence.*¹

V Německu podobné pojetí naskytá se nejprve u Tittmanna,² pak u Cucuma,³ Platnera⁴ a Vollgraffa.⁵ Potom však Stahl⁶ opíraje se o Platona

¹ Str. 542. (»U starých jednotlivců jsa suverenní skoro habitualně v záležitostech veřejných, jest otrokem ve všech svých vztazích soukromých. Jako občan rozhoduje o míru a válce; jako soukromník jest omezen, střežen, potlačován ve všech svých pohybech . . . Naproti tomu u lidí moderních jednotlivců, jsa nezávislý v životě soukromém, není ani v nejsvobodnějších státech suverenní, leda zdánlivě.«)

² Darstellung der griechischen Staatsverfassungen, 1822, 15. Tu praví ještě opatrně: »V novějších dobách stát má za účel více bezpečnost jednotlivcovu, nežli bylo u Řeků, jejichž snaha se více nesla k zabezpečení celku, ústavy, rovnosti.«

³ Ueber den Staat und die Gesetze des Altertums, 1824, 18.

⁴ Der Process und die Klagen bei den Attikern, I, 1824, 11 n.

⁵ Antike Politik, 1828, 69 nn.

⁶ Nejdříve ve Philosophie des Rechtes, I. 1830, 43 nn. Stahl na základě lidového názoru projevujícího se v mythech a na základě učení Platonova popírá, že by vůbec Řekům byl znám pojem subjektivního práva, postupuje tedy mnohem radikálněji než spisovatelé před ním, kteří se z povolání zevrubně obírali řeckými státními a právními starožitnostmi.

osnuje učení, že Řekům chyběla myšlenka o svéprávnosti jednotlivcově. Podobná theorie je podkladem zkoumání o řeckém státě u K. F. Hermann¹. Jinak však německá státověda ještě drahý čas neví nic o takové theorii. Političtí spisovatelé třicátých a čtyřicátých let, jako je Schmitthener² a Dahlmann,³ nastiňují jednotlivé antické formy státní a nevšímají si zevrubněji naší otázky. Teprve u nejvýznamnějšího zástupce německého liberalismu naskytá se zase ona antithese, a sice ve znění ještě příkřejším než u Constanta. Robert v. Mohl prohlašuje totiž ve své Encyklopedii státních věd: »U starých jedinec slouží státu a v jeho zdaru nachází nepřímo také ukojení svých účelů; u novodobých lidí stát existuje k vůli jednotlivci a nachází svou slávu v blahu občanů. Tam svoboda záleží v účastenství ve vládě, zde v tom, aby člověk byl co nejméně ovládán. V starověkém státě výkony občanovy jsou vyžitím jeho osobnosti, v novověkých státech jejím omezením.«⁴ Teprve od dob Mohlových datuje se v Německu obecné mínění o rozdíle mezi svobodou antickou a moderní, a toto mínění v letech šedesátých nabude zase pevné opory zevrubnými vývody Hilde-

¹ Griechische Staatsaltertümer (nejprve 1831), ⁵1884, § 51, 218 nn. Tu se Hermann vyjadřuje také opatrněji nežli Stahl.

² Grundlinien des allgemeinen oder idealen Staatsrechtes, 1845, 42 n.

³ Na uv. m. 21 nn.

⁴ Encyklopädie, ¹1859, 319. Podobně již v Gesch. und Literatur der Staatswissenschaften I. (1855), 221. Před Mohlem již Bluntschli, Allg. Staatsrecht. ¹1852, 29 kladl důraz na všemohoucnost řeckého státu a jeho nadvládu nad jednotlivcem, podobně jako Hermann.

brandovými,¹ jakož i Laboulayeovými² a Fustel de Coulangesovými.³ 31/10.

Kritické prozkoumání povstalého takto učení ukazuje především, jak povážlivé jest, chce-li kdo několika hesly charakterisovat dobu několika staletí. Stát spartský v době messenských válek a Atheny v době Demosthenově jsou od sebe nejen časově, nýbrž i politickou strukturou více vzdáleny nežli na př. Benátky 14. stol. a dnešní Itálie. Také antický stát nejen že se projevil v nejrozmanitějších útvarech, ale prošel i vnitřním vývojem, jenž nijak nezadá přeměně středověkého státu ve stát moderní.

Dále se ukazuje, že typické nástiny státu hellenského jsou povětšinou kontrfeje spartského státu vojenského. To asi má důvod především v tom, že spartský stát ve formě, jež tehda již náležela minulosti, byl Xenofontem a Platonem stavěn za vzorný stát proti státu athenskému, který propadl bezuzdné demokracii; vždyť ani Aristoteles ve své Politice nevymanil se zcela z vlivu spartských představ; neboť v jeho ideální stát bylo pojato nejedno lakonské zřízení. Tento požadavek tedy, jenž chce mít v státních zřízeních silně vyznačenu kolektivní myšlenku, nebyl v Athenách — a o ty zde především běží — právní skutečností, nýbrž návrhem budoucí ústavy na základě institucí cizí minulosti. Přece však ani tyto nejsou založeny na tom, že by jednotlivec byl býval zcela pozbaven práva ve prospěch celku. Právem Pöhlmann poukázal na to, že Platon motivuje založení svého ideálního státu

¹ Na uv. m. 26 nn.

² L'État et ses limites, 1863, 103 nn.

³ Na uv. m. 265 nn.

zájmem jednotlivcovým, snaže se dokázati, že tento zájem tak je ve shodě se zájmem sociálním, že nejlepší bude splněn ve státě od něho slibovaném.¹ Jednotlivec v Athenách čtvrtého století byl právě tak velkou a uznávanou mocí, že každý sociální reformátor v první řadě s ním musil počítati. Přes to Aristoteles ve své kritice Platonovy Politeie za základní chybu Platonovy státovědy vytýkal, že velmi málo přihlíží k podstatě individuality.²

Druhý důvod, že stát lakedaimonský byl ceněn za stát normální, tkvěl asi ve vlivu, jež způsobil Otfried Müller svým dílem o Dorech. Jím asi především byl Hermann veden k výroku, že spartská ústava svými základními rysy nejostřeji a nejvědoměji vyjádřila všeobecnou řeckou ideu státní.³ A tak zase, jako se často stalo v dějinách státovědy, byl vytvořen ideální typus, z něhož byly dějinné jevy, které se k němu nehodily, vymýceny jako odchylky. Avšak novému bádání, jež je více prosto konstrukce, lykurgovský *kosmos*, jenž nejkrasnějším způsobem omezuje volný pohyb jednotlivcův a v němž jednotlivec úplně mizí v společnosti, jest umělým výtvozem, jenž vznikl z nutnosti, aby byly všechny síly soustředěny na udržení vlády v podmaněné zemi, jakož i z protivy mezi šlechtou a královstvím, jež bylo rovněž vázáno státním řádem.⁴ Nesluší tedy stát lakedaimonský — právě jako jiné státy dorské — nikterak pokládati za normální stát řecký. Spíše sluší,

¹ Geschichte des antiken Kommunismus und Socialismus, I. 1893, 388 n.

² Polit. II. 2, 1261 a nn.

³ Na uv. m. 218.

⁴ Srovn. Bussolt, Die griechischen Staats- und Rechtsaltertümer (v HB d. klass. Altertumswissenschaft) 21892, 95.

aby dějiny vývoje západních států v přední řadě zkoumaly stát athenský, jehož kulturní účinky jsou podnes patrné. V následujících řádcích budou vytčeny zvláštní rysy hellenského státu, jež dosud nebyly dost oceněny, a naznačen jeho význam pro poznání přítomnosti.

Řecký stát je státem městským, t. j. *polis*, původně vysehrad, pak město pod ním založené, činí stát nebo aspoň středisko státní obce v rozlehlosti asi švýcarského kantonu.¹ Význam malé rozlohy takové *polis* a jejího městského charakteru pro celý kulturní vývoj Hellady byl již často vyložen. Avšak mnohé z těchto stanovených rysů nepřísluší jenom řeckým, nýbrž i pozdějším městským nebo kantonálním obcím státního rázu.

K zvláštnostem řeckého státu však náleží, že ve všech svých formách jeví jako prvý a nejpodstatnější znak rys vnitřní jednoty. Antické dějiny počínají vyvinutým státem. Pokud až sahá do minulosti pamět antických národů, ukazuje jim stát jako dokonale hotovou instituci.² Co se mylně označovalo za znak antického státu vůbec, jeho všemohoucnost, jeho mocenský obor vládnoucí nad všemi stránkami individuálního života, platí pro východiště antických dějin.

Příčiny tohoto pozoruhodného jevu jsou mnohé. Pokud se nejprve týká vnitřní jednoty, byla tím při-

¹ Bussolt, na uv. m. 24.

² O počátcích řeckého řádu státního není nám téměř nic jistého známo. Srovn. Ed. Meyer, *Geschichte des Altertums*, II, 1893, 79 nn; dále o primitivních formách států rodových, kmenových a župních, str. 302 nn. O některých župních sdruženích, jež byla u některých kmenů ještě za války peloponnesské, srovn. Bussolta na uv. m. 23 n. Není pochyby, že i ona činila jednotu politickou a jednotu kultu. V homerských zpěvích naskytá se již zřejmě vyjádřený typ státu.

měřenější takové *polis*, ježto monarchie po svém pádu byla Řekům pak jenom dle jména známa,¹ tyrannie byla v nenávisti a lidová vláda v rozmanitých odstínech byla vládní formou, již vyžadoval národní duch. Dualistický útvar středověkého státu byl umožněn jenom královstvím, jak brzo ukážeme. Pak také nevyvinuté mezinárodní poměry a bezprávnost přemožených slučovaly co nejtěsněji existenci *polis* s existencí jednotlivcovou. Pročež je také připoutanost k malé obci a jeho spoutanost v ní vysvětlitelná. Na druhé straně však si alespoň člověk příslušící k vládnoucí třídě ani dobře nebyl vědom tohoto nedostatku volného pohybu, neboť, oč jednatelce přicházel vlivem státu, bylo mu hojně nahrazováno jeho účastí ve vládě. Vždyť přece v této účasti spatřuje se přímo podstata občana, jeho rozdíl proti pouhému obyvateli.

Dále pak *polis* byla nejen státním společenstvím, nýbrž i společenstvím kultu, jež se však značně lišilo od rázu orientálního. Především proto, že neexistují žádné božské zákony, které by politickému vývoji předpisovaly pevné dráhy, a žádná státní autorita, která platila za autoritu bezprostředně bohy dosazenou. Přece však stát a církve — jež jsou v moderním světě rozděleny ve dva útvary — jsou v *polis* sloučeny v nerozdílnou jednotu.² A již proto řecký stát hned z předu musí činiti větší požadavky na své občany.

¹ Nedokonalost antických ideí monarchických vytkl již Montesquieu (XI. 8. 9). Srovn. nyní Kaerst, Studien zur Entwicklung und theoretischen Begründung der Monarchie im Altertum, 1898. Hist. Bibliothek VI. 2. hl., str. 12 nn.

² Jestliže Rehm v Staatslehre 34 vytýká, že Řekové rozlišovali mezi světským a náboženským jako mezi společenstvím státním a bohoslužebným, jest to jen potud správně, že jim byla

Toto spojení státního a náboženského společenství vysvětluje také jiný důležitý jev. Z tohoto spojení totiž lze teprve důkladně pochopiti vývody velkých řeckých myslitelů, jež vrcholí v požadavcích, jimž se vychování občana k ctnosti vidělo nejvyšším účelem státním a mravní činnost nejvyšší povinností občanskou. Požadavky ty jsou přirozeným důsledkem takového pojetí státu, jež svým kořenem sahá až do starého národního názoru, který v státě spatřoval dílo bohů a jej pokládal za trvalou vlast bohů, jejichž uctívání bylo první a největší povinností občanskou. Starověký stát jest také církví, pročez dlužno, aby pěstoval nejen právo, nýbrž i kázeň. Zahrnuje v sobě vše, co je člověku svatého a drahého, pročez Hellen má se státu oddati nikoli z bázně z vnějšího tlaku, nýbrž z nejvnitřnějšího přesvědčení. Neboť jen jeho stát mu zaručoval existenci občanskou a tím život, jenž tehda jediné byl pokládán za důstojný člověka.

Od dob válek perských však stát řecký, a především Atheny, prošly mocným vývojem, jenž se projevoval ve směru vzrůstajícího odpoutávání jednotlivce od původní vázanosti. Stará naivní oddanost k státu byla ve svém jádře nahlodána žíravou kritikou, sofistika konečně zosnovala učení o právu silnějšího.¹ Co se

běžna protiva mezi božským a lidským. Samostatná však obec bez zvláštního kultu byla jim nemyslitelná. Založení města bylo v přední řadě zřízením nového stánku bohoslužebného. »Obec byla sdružením těch, kdož měli tytéž bohy za ochránce a kteří konali úkony náboženské u téhož oltáře.« Fustel de Coulanges, str. 166.

¹ Že tato učení se neomezovala jen na užší kruhy sofistů, dokázal Pöhlmann na uv. m. 51. pozn. 1. Srovn. i Dümmler, Prolegomena zu Plato's Staat. Basler Programm, 1891 p. 30.

předkům zdálo částí božského řádu světového, bylo v očích mladé generace jen zřízením lidským, a účel tohoto zřízení spatřovali jednotlivci nejradikálnější ve vykořisťování slabých silnými. Dále i myšlenka i cit odlučují se vždy více od *polis*, jež tak dlouho byla střediskem všeho snažení. Již Demokrit a Sokrates počínají se cítiti světoobčany, v cynismu kosmopolitická bezotčinnost stává se náhradou za všechno politické cítění, a stoá dosadí na místo městského státu světovou říši, jež má v sebe pojmouti celé človenstvo. V obou školách vystupuje již s plnou zřetelností individualistický pojem svobody.¹ Neméně literatura otřásala základy starohellenského života státního; jenom si třeba vzpomenouti na Euripida. Naproti těmto snahám jeví se politická učení Platonova jako pokusy, aby ztracené poměry znova oživily a aby se *polis* regenerovala v aristokratickém smyslu na konservativním starohellensko-dorském základě. Ale také Aristoteles, jenž obrací svůj zrak ke skutečnosti, jest zástupcem konservativních názorů, jak vyplývá zejména z toho, jak ve zlomku svého státního ideálu lpí na typu *polis*. Stát makedonský, před jeho zrakem se vyvíjející ve světovou říši, neměl žádného vlivu na jeho politické cítění.²

Uplatnil se tedy znenáhla energický individualism, jenž svou silou nijak nezadal individualismu modernímu.

¹ O cynicko-stoickém pojmu svobody jedná Kaerst na str. 28 n., zejména viz význačné místo v pozn. 1. na str. 29, v němž se svoboda klade na roveň individuálnímu sebeurčení.

² Willamowitz-Moellendorff na uv. m. 356 nn. praví o nejlepším státě Aristotelově: »Co zde čteme, je platonský stát, jenž u Platona byl posunut na stát za daných poměrů možný a zde ještě jednou je podroben podobné proceduře.«

Vždyť mechanické, atomistické, utilitární pojetí státu, jakým se později charakterisuje 17. a 18. století, vynořilo se s plnou jasností jako výsledek této vývojové řady již v učeních epikurovců. Politicky pak tento individualismus došel plného ukojení v athenské demokracii od dob Perikleových. Vždyť Perikles sám velebil nejen oddanost jednotlivcovu v celek, nýbrž i sociální svobodu Atheňanovu, prostou zbytečných překážek.¹ Ale i antithese v pojmu svobody: účastenství v státě a volnost od státu, byla již jasná vědeckému vědomí. Aristoteles nachází obě protivy v populárních názorech o demokracii a rozebírá je s všelikou žádoucí přesností.² Také v tomto zřeteli nenašli novější badatelé theoreticky nic, co by již starým nebylo bývalo známo.

O bezpodmínečné odevzdanosti jednotlivcově ve stát nemůže v tomto období býti již řeči. K tomu ještě státní moc je slabá, úředníci úplatní, správa pak pro své přehmaty upadla v opovržení. Stát stává se míčem v rukou stran a prostředkem k ukájení nevázaného sobectví. Právě tak na mizině, ne-li ještě více, byla spartská oligarchie, jež se na konec musila posílití perioiky, aniž stát třeba jen z dálky byl opět nabyt svého původního charakteru.

Naproti tomu, zkoumáme-li důkazy pro státní všemohoucnost v době rozkvětu Hellady, shledáme, že

¹ Thukydides II. 37. — O velké míře skutečné svobody, jakou ono období poskytovalo jednotlivci, a to i neobčanovi, praví — ovšem upřílišeně — Beloch v Griechische Geschichte, I, 1893, 474: »Osvobodit se od všelikého tlaku — buď si jakýkoli — jest vůbec snahou tohoto století, a snad nikdy zase nebyl ideál ten tak uskutečněn jako v tehdejších Athenách.«

² Aristot. Polit. V. 9. 1310 a, 28 nn. Pak VI. 2. 1317 b, 11 n.

byla většinou přejata ze státu starodorského. Tak pohazování dětí, neustálá služba vojenská, povinnost ženiti se a míti děti. Jinak uvádějí se ještě jednotlivá ustanovení ze zákonů jiných států, která však neposkytují mnoho pro hlavní věc přesvědčivého. Tak Fustel de Coulanges¹ na důkaz svého tvrzení, že Atheny neznaly individuální svobody, uvádí, že v Lokridě zákon zakazoval mužům píti víno, jakoby dnes nebylo žádných temperančních zákonů; dále, že Atheny zakazovaly paním, že nesmějí s sebou na cestu vzíti více než trojí šaty, jako by se v novější době nebyly naskytly žádné zákazy omezující přepych; že bylo povinností v shromáždění lidu hlasovati a veřejné úřady zastávati, jakoby podobné věci byly moderním zákonům obecním nebo dokonce státním ústavám neznámy; že bylo vyučování státem upraveno a že děti byly školou povinny, jakoby se moderní stát nestaral o výchovu. K tomu zpravidla není nikterak přesně známo, z které doby pocházejí ony zákony, ani byly-li povahy trvalé nebo jenom zákony příležitostnými. Beze vší pochyby však mnohé z těchto zákonů byly od sebe odděleny stáletými mezerami, takže všeobecné výroky o nich mají asi touž cenu, jako by se německé trestní právo doby nynější chtělo posuzovati podle hrdelního řádu Karla V.

Na základě podobných důkazů, jaké osnuje Fustel de Coulanges a jiní, mohl by nějaký pozdější historik také státům 19. století zcela upříti uznání individuální svobody. Mohl by připomenout jen zákony proti katolíkům v Anglii až do 1829, zapuzení protestantských obyvatel údolí zillerského, pronásledování demagogů v Německu v druhém a třetím decenniu na základě

¹ Na uv. m. 263 n.

karlovarských usnesení, na zakročení proti göttingské sedmičce a na sesazení docentů na počátku let padesátých pro učení atheistická, pomlčíme-li o policejních opatřeních císařské Francie a absolutního Rakouska a p. až k ruským poměrům za Alexandra III.

*je zákony
Pöhlmann* Vskutku však zejména v Athenách vzrůstající kulturu provázela vždy fakticky větší míra individuální svobody. Jak pak by jinak byly mohly vzniknout nedostižné duševní výtvary oné doby! Umění a věda státem reglementovaná byla by opravdu mohla vydati plody jen zakrslé. Platonem navrhovaná literární policie nikdy nebyla uskutečněna, a čest zavedení censury musí starověk státem spoutaný přenechat svobodným lidem moderním! Jestliže dějiny vypravují o několika procesech pro nevěru a poblouzení u víře,¹ což pak znamená těchto málo pečlivě zaznamenaných případů proti nescíslným újmám, jež musili zakusiti lidé pro svou víru nebo nevěru ještě ve velebeném věku zaručených práv základních! Jak by byl býval možný kvetoucí obchod Atheňanů a jeho mezinárodní význam, kdyby

¹ Proti mylnému názoru Groteovu o procesech pro bezbožnost vystupuje důrazně Pöhlmann, Sokrates und sein Volk (Hist. Bibliothek VIII., 1899, 122 nn.) a vytýká, že veřejná obžaloba z bezbožnosti mohla býti vznesena teprve po spise Dipeithově několik desíletí před žalobou proti Sokratovi, a že se zakládala vždy na popudech politických. O politickém rázu žalob pro bezbožnost srovn. také L. Schmidtovu Die Ethik der alten Griechen, II., 25 n.; Meier-Schömann-Lipsius, Der attische Process, 1883, 372. Při mlhavosti pojmu asebeie (bezbožnosti) není nijak jisto, zdali při ní běželo vždy o potrestání trestního provinění nebo zhusta jen o akt mravní policie. Po době Sokratově nebyl v Athenách nikdo stíhán pro filosofická učení. Žaloba proti Aristotelovi byla jen politickou záminkou. Srovn. Beloch, na uv. m. II. 1897. 438.

nebyla bývala uznávána individuální svoboda obchodní?¹ Zprávy o zasahování státu do oboru soukromého práva mají přece také své obdoby v novějších dějinách. Výnos proti dlužníkům byl přece jen mimořádným opatřením, jemuž se dají po bok postavit svou tendencí moratoria, jež byla v Německu zapovězena teprv 1879. Novější výzkumy prokázaly, že soukromé právo bylo v Řecku velice vyvinuto.² Antické hospodářství jest svým původem hospodářství domácí, jež je založeno na samostatném hospodářství jednotlivém, ne snad na prekariích kommunistického hospodářství státního. Již ta věc, že Řekům bylo známo testamentární právo dědické, zejména v Athenách velmi vyvinuté, svědčí, že existoval vysoký stupeň soukromoprávní svobody. Přímé daně značily Atheňanům omezení svobody, naskytují se tudíž jen v případech výjimečných, což zase poukazuje na vědomí soukromoprávní samostatnosti. Tísňící často leiturgie byly ovšem hojnou náhradou za přímé daně, ale týkaly se přece jen menšiny občanů zámožných. Četná omezení majetku za doby rozkvětu Athen jsou výhradně povahy policejní, podle nichž moderní právo správní může postaviti omezení sice jinakého rázu, jež však mohou zasahovati zrovna tak daleko.³ Souhrn však

¹ Omezení obchodní, jež přes to přese všechno se naskytují, mají do sebe ráz merkantilní, nejsou tedy ničím specificky antickým.

² O významu řeckého práva soukromého srovn. Mitteis na uv. m. str. 61 nn.

³ Řecké vlastnictví je německému bližší nežli římské (srovn. Mitteis, 70). Menší oceňování řeckého práva sluší zajisté odvoditi odtud, že bylo vždy srovnáváno s římským. Avšak již jeho lokální roztržitost ukazuje, že je přípustnější paralela mezi ním a mezi středověkým právem německým. Přes všechny roz-

policejních omezení svobody byl mnohem menší než za doby přítomné, kde veřejný i soukromý život jest zcela proniknut soustavou policejních příkazů a zákazů.¹

K tomu pak ve státě hellenském vždy převládala myšlenka, že jednotlivci mohou býti výkony uloženy jenom zákonem, byť i výmínečně se naskytovala speciální opatření pefismatem a ostrakismem.² Myšlenka však, kterou si osobuje moderní theorie státoprávní, že totiž všeliká vládní činnost k jednotlivci se vztahující může se konati jen na základě zákona a v mezích zákona, živě a s plnou jasností existovala v Řecku, především v Athenách. V pojmu zákona však tají se představa o omezení. Montesquieu svou proslulou definicí svobody³ zajisté čerpal z pozorování antického státu.

Není tudíž vskutku žádného rozdílu mezi antickým a moderním státem v tom, jak byl pojímán poměr jednotlivce k státu? Odpověď zní: jest rozdíl a vyniká význačným způsobem přes to, že ze zřízení nemůže býti taková protiva vyvozena. i/ii.

díly jsou obojí tato práva stejně vzdálena od formální dokonalosti práva římského. A jako žádný znalec nemůže dnes domácímu německému právu upřítí určitý charakter zvláštního samostatného právního řádu, tak málo může řecké právo být pokládáno za právo nevyvinuté.

¹ Srovn. o tom zejm. Freese, Die Freiheit des Einzelnen in der attischen Demokratie. Stralsundský progr. gymnasijní 1858, 8 nn.

² Znak to spíše slabosti nežli síly athenského státu. Srovn. L. Felix, Gedanken über den antiken Staat. Příloha k Allg. Zeitung 1896, č. 117. 1.

³ »Ve státě, t. j. ve společnosti, kde jsou zákony, svoboda nemůže záležeti leč v tom, že lze činiti to, co dlužno chtíti a že nelze býti nucenu činiti, co se nesmí chtíti.« XI. 3.

V státě antickém byl jako v moderním poskytnut jednotlivci obor svobodné, na státě nezávislé činnosti; avšak v starověku si neuvědomili právní povahy tohoto oboru na státě nezávislého. Vědomí této individuální svobody jako právního ustanovení je podmíněno vědomím o protivě mezi jednotlivcem a státem. To však hellenskému myšlení nutně chybělo, a když individualism pozdější doby byl by býval mohl vzbuditi cit této protivy, bylo po samostatnosti řeckých států veta. Dotvrzovati se právy individuální svobody bylo možno jen na základě dvojí protivy: mezi církví a státem, pak mezi vladařem a národem. Teprve z konfessijních bojů novější doby a ze zápasu mezi absolutní mocí knížecí a právem národa vznikla (jak později ještě bude vyloženo) představa o jednotlivci původně oprávněném a tudíž i vůči státu nadaném nedotknutelným oborem svobody. Žádná z těchto dvou protiv se v Řecku ne-naskytovala. Ani jednotlivec nechtěl osvobození od náboženského tlaku — něco podobného jako je změna víry bylo zcela cizí věku polytheistského náboženství přírodního — ani národ nebyl v protivě proti vladaři, poněvadž sám byl tím vladařem.

Avšak neuvědomělost o této individuální oprávněnosti vztahuje se jen na tento obor svobody. Naproti tomu však bylo živé vědomí, že stát v zájmu jednotlivcově splňuje úkoly, jichž se tento může právem dožadovati. Nejen nelze dokázati tvrzení, které naposledy vyslovil ještě Gierke, připojuje se k Stahlovi a Hildenbrandovi, že v Řecku jednotlivec nemá žádného uznaného oboru soukromoprávního,¹ spíše opak toho je pravda. Tu zase byl Platon a Aristoteles sto-

¹ Genossenschaftsrecht, III. 11.

tožňován s řeckou skutečností; poněvadž zejména prvý z nich nic neví o soukromém právu, nebylo prý také žádného takového práva.¹ Ale něco míti a něco pochopovati je dvojí věc; čím dále proniká naše znalost řeckého práva soukromého, tím více shledáváme, že právní ochrana vyvinula se v zájmu soukromém.² Neméně i práva politická byla uznána a vyvinuta jako práva individuální. Právní kvalifikace osoby jakožto občana, právo občanské, bylo co nejpřesněji stanoveno nikoli vnitrostátními zákony, nýbrž státními smlouvami. Formy hellenských svazků státních: *isopolitia* a *sympolitia* zakládaly se podstatně na způsobu občanského práva v těchto svazcích.³ Rovněž funkce tohoto občanského práva: nárok na soudní úkony a účastenství

¹ Také tvrzení Bernatzikovo ve spise *Republik und Monarchie*, 1892, 14, že jednotlivec v Řecku měl vůči státu právě takové postavení jako otrok vůči pánu, zakládá se výlučně na Aristotelovi, nikoli na reálních právních institucích Hellenů.

² To vytkl důrazně již Freese na uv. m. 5. Nedostatek attické vědy právní má rozmanité důvody. Nermalou měrou k tomu spolupůsobila přirozená povaha athenského lidu. O tom Wachsmut, *Hellenische Altertumskunde* II, ²1846, 160 nn. Kdo pak by však dnes v době nejširšího historického zkoumání právního přisvědčil hrdému výroku Ciceronovu v *De orat.* I. 44. »Jest zajisté neuvěřitelné, jak všechno občanské právo krom našeho jest nejapné a směšné«? Tohoto hlediska dlouho se zastávali romanisté proti germanistům — mohli totiž chybný úsudek, usuzující z nedostatku právní vědy na nedostatek práva, přenést podobně na německé právo středověké, jako právě vládnoucí učení z nedostatku jurisprudence u Platona a Aristotela usuzuje na nedostatek individuální osobnosti právní v Helladě.

³ Srovn. Schömann, *Griechische Altertümer*, ³1871, I, 375 nn. Busolt na uv. m. 200 n. Szanto, *Das griechische Bürgerrecht* 1892, 67 nn., 104 nn.

v životě státním co do právní jakosti jasně se poznávaly a uznávaly. Ba nejen plnoprávný občan, nýbrž i usedlý cizinec požíval přesně odměřené míry práv, nikoli snad že byl jen jakž takž trpěn. Zvláštním ustanovením *proxenie* a *energesie* přisouzena občanům cizích států celá řada právních způsobilostí a výsad (přístup do rady a shromáždění lidu, právo k získání domu a pozemku, zajištění proti zajetí osoby a zabránění majetku, druhdy také osvobození od dávek při koupích a prodejích, dovolení k dovozu a vývozu, konečně čestné místo v divadle).¹

Také bylo povinností úřadů ujmouti se *proxena*, jestliže něčeho potřeboval.² Enktesis, soudní příslušenství a epidamie byly formy, jimiž se poskytovala soukromoprávní způsobilost cizincům; ta jsouc částí práv příslušících občanům, zároveň ukazuje, jak ostře se umělo lišit mezi pouhou způsobilostí soukromoprávní a politickými právy.³

Vzhledem k zákonitému podkladu všech úkonů pro stát byly libovolné dávky vyloučeny právě jako ve státě doby přítomné. Z úkonů těch byla nejdůležitější povinnost branná, trvající od 18. do 60. roku, jež se theorii o rozplynutí jednotlivce v státě zdála z nejhlavnějších důvodů, o níž dnes však, kdy povinnost domobranecká trvá až do 45. roku, nemůže se tvrditi, že by byla bývala přespřílišným obtížením, zvláště když povinnost k službě v poli byla uložena třídám od 20. do 50. roku.⁴

¹ Busolt, na uv. m. 53. 54.

² Busolt na uv. m. 54.

³ O těchto poměrech, právnicky velmi zajímavých, jedná Szanto, str. 27.

⁴ Busolt, 308.

Tato práva byla chráněna zdárně vyvinutým soudnictvím, kteréž — zcela jako moderní — mohlo vejíti v činnost jenom na návrh interessentův, a tudíž v rozsudku soudcově nejen plnilo veřejnou povinnost, nýbrž i vyhovovalo subjektivnímu nároku právnímu. Ba athenské právo finanční zná i analogie moderních sporů mezi stranami dle správního práva.¹ Jestliže se někdo, kdo byl určen k nějaké leiturgii, domníval, že jest obtížen nad svou povinnost a nad své jmění, mohl se z toho odvolati a sice tak, že označil někoho druhého, jemuž by úkon onen větším právem příslušel.²

Vzhledem k těmto faktům by konečně mohlo z literatury vymizet učení Constantovo — Stahlovo — Mohlovo, změtené z dorského ideálního typu a z Platona, že by individuální osobnost v Helladě nebyla bývala uznávána. Řek byl právním subjektem nejen k vůli státu, nýbrž i k vůli sobě. Všemohoucnost státní, zejména v Athenách, nešla nikdy tak daleko, že by v občanu nebyl zůstal obsáhlý faktický obor svobodné činnosti. Formálně právnicky je ostatně svoboda ta stejné hodnoty jako svoboda moderní, poněvadž i tato může býti vymezena jen jako svoboda od právního příkazu. Také omezení moderního státu týkající se individuální svobody jsou právnicky samoomezením, jež v různých státech má různý rozsah. Absolutních právních hrází pro stát, pokud se týká jeho poměru k jedno-

¹ Jak živý byl cit samostatného individuálního subjektu majetkového, vyplývá z toho, že nepřímé daně byly pravidlem, přímé pak byly pokládány za omezení svobody. O tom Beloch I, 434.

² O těchto procesech a o zvláštním ustanovení, jakým byla výměna jmění, jedná Böckh, Die Staatshaushaltung der Athener, I. vyd. 2., 749 nn. Busolt, 299.

tlivci, není, a nenaskytají se také — jak ukázala zkušenost — ani v omezeních zákonů základních, jimž se za časů Constantových ještě připisovala přílišná cena. Rozdíl mezi poměrem antického a moderního jednotlivce k státu tkví po stránce právní jenom v tom, že svoboda tohoto v mezích zákona je státem výslovně uznávána, kdežto u onoho byla tak samosrozumitelná, že nikdy nebyla zákonodárně vyjádřena.

Konečně budiž ještě vytčeno, že domnělá představa o nesamostatnosti jednotlivcově vůči státu byla v hellenských institucích tak málo vyznačena, že spíše stát sám se jevil vyšší jednotou jednotlivců, kteří v této jednotě dále existovali jako množství. To jest vyjádřeno především v pojmenování jednotlivých hellenských států, jež se vždy zvou množným číslem jména občanů. Atheny se zvou *οἱ Ἀθηναῖοι* (Atheňané) a Sparta *οἱ Λακεδαιμόνιοι* (Lakedaimoňané). Význam teritoriálního prvku si staří nikdy neuvědomili. »Pojem státu lpí pouze na občanech, i když tito opustí vlast, nikoli na teritoriu, a poněvadž občanské právo jest gentilní, jest stát vázán na existenci rodů, ale nikoli v první řadě na území, v němž obývají, ba ani na posvátné stánky národní bohohpocť.«¹ Pročež také občané ve vyhnanství, je-li jich dostatečný počet, pokračují v životě státním, i když nepřítel vyvrátil stát, jenž ihned opět ožije, když převraty vedou k obnově státu.²

Chce-li se řecký stát stručně charakterisovati, lze to ve smyslu shora uvedeném učiniti takto: Hellenský

¹ Szanto na str. 5. Také Aristoteles ve svém zkoumání o podstatě občana definuje polis jako množství občanů: »neboť obec (státní) jest jisté množství občanů«. Pol. III. 1275a 1.

² Szanto na uv. m.

stát jest jednotný, nezávislý, na vlastních zákonech a vlastních úřadech spočívající svazek občanů. Tento svazek je zároveň i státním i náboženským svazkem. Hlavní zásadou správy a právního života jest zákonost. V důsledku toho občan má jistý pevný a uznávaný okruh práv, z něhož státní věda povznesla u vědecké vědomí po výtce účastenství ve vykonávání státní moci, kdežto nedostatek samostatné právní vědy zavinil, že ostatní prvky nedošly jasného poznání. Vlivem jednoty státní a náboženské organizace formuluje se theoreticky státní účel způsobem pokud lze nejobsáhlejším, takže jest v něm zahrnuta celá kulturní péče, byť i stát antický co do provedení této ideje daleko zůstal za moderním státem, který mnozí v tom zřeteli kladli s ním v protivu. Stát, který vskutku všechny stránky lidského života pospolitého pojal ve svůj obor, je stát doby přítomné, jenž jest opatřen nesrovnatelně větší reální mocí než stát hellenský.

Nejhlubší rozdíl mezi státem antickým a moderním tkví v tom, jak oceňuje lidskou osobnost. Starověk nikdy nedospěl k tomu, aby člověka ocenil prostě jako osobu, třebaš idea člověka a člověčenstva poprvé v Řeku byla filosoficky prohlášena, a třebaš otroctví v Athenách mělo do sebe mnohem mírnější povahu nežli v Římě (dříve nežli je i tam zmírnilo učení stoické), nebo nežli bylo černošské otroctví v nové době. Také cizincova osobnost nebyla jen tak zhola uznána; ovšem i zde byla původní bezprávnost cizincova s pokrokem vzdělanosti víc a víc omezována. V tomto menším zhodnocení lidské osobnosti lze však spatřovati rozhodnou protivu pouze vůči státu doby přítomné. Staro-germánská bezprávnost cizincova a jiné poměry, jež

jsou přívlaskem dřívějších stupňů kulturních, rozmanité poměry odvislostní v době starověké a novější, netrpění jinověrců — vše to nedovoluje, aby antický stát také v hodnocení osobnosti byl bez výhrady níže stavěn nežli státy pozdější. Teprve na sklonku 19. století dosáhla všeobecného vítězství v západních státech myšlenka: »Člověk jest osoba«.

3. Stát římský.

Co bylo řečeno o státě řeckém, platí v zásadě také o státě římském, jenž rovněž vznikl ze státu městského a zachoval stopy svého původu až do doby nejpozdější. Také římský stát jest zároveň společenství kultu, *ius sacrorum* jest částí *iuris publici*. Stát jest dále podle názoru jeho členů totožný s občanstvem, jest *civitas*, t. j. obcí občanů, nebo *res publica*, obcí pospolitou. V pojmu občana také v Římě převládá moment činného účastenství v životě státním, a to tím více, ježto způsobilost soukromoprávní a *ius suffragii et honorum* mohly býti od sebe zcela odděleny, jak dokazuje dospělý *filius familias* a Latin s právem komercia. Také římský stát přes všelikou upomínku na svůj vznik z různých rodů jeví se od okamžiku, kdy vstupuje v dějiny, státem plným, jenž již z počátku má všechny kompetence; tyto mu nepřirůstají teprve nějakými dějinnými a právními pochody. Proto také stát římský hned od začátku jest naveskrz vnitřní jednotou, každé rozštěpení obce ve více částí se stejnou původní vládou jest a zůstane zúplna vyloučeno. Proto v každém období trvá v úplné živosti myšlenka, že při všem množství orgánů přece jen v jednom jediném tkví plnost moci státní, *imperium, maiestas*, všechny ostatní však že mají právo

jenom odvozené. Když *princeps* nastoupí v čelo státu, zprostředkuje se jeho mocenské postavení myšlenkou, že mu původní právo národa bylo propůjčeno skrze *lex regia* a že on konec konců ve své osobě reprezentuje celý národ. Ve světě západním síla a rozsah státní moci byla poprvé ve státě římském v jediné osobě tak ztělesněna, že všechno soustředění knížecí moci v pozdější době dalo se pod vlivem římského pravzoru. Kdekoliv byly v pozdější době státy pevně zbudovány, vždy na dokonání stavby spolupůsobila nikdy neutuchající římská idea imperia. Římské představy staly se prostřednictvím glossatorů a legistů již v pozdějším středověku působnými silami politickými, a renesance povznesla římskou myšlenku státní za vzor myšlenky moderní. Nikoli ve formě hellenského, nýbrž římského státu stát antický působil bezprostředně na moderní svět státní.

Podstatný rozdíl však mezi římským a řeckým kulturním okruhem tkvěl v poměru hospodáře (hlavy rodiny) k rodině. Římská rodina opírala se o myšlenku nejpřísnější vladařské organizace. *Pater familias* měl doživotní politickou moc nad svými členy, kdežto řecká moc rodinná byla zákonně upravena, v zájmu členů moci té podřízených omezena a u synů končila dosažením dospělosti. Takto však poměr římské hlavy rodiny k moci státní byl zcela jiný nežli u Řeků. Říman má samostatnou, od státu neodvozenou, ba od něho ani nekontrolovanou moc vladařskou, jež se podobá moci státní. Od malé monarchie lišila se římská rodina (měříme-li ji dle svých pojmů) tím, že neměla žádného území, nýbrž že byla pouhým svazkem osob. Tímto postavením hospodářovým však jest již v počátečních

institucích státních založeno uznání samostatné, na státním příkaze nezávislé individuální osobnosti, aspoň pro člověka svéprávného. Vždyť se stát podle upomínky lidu vyvinul ze svazku rodin sloučených v rody, takže se rodina — jakési to semeniště státu, jak ji zve Cicero — jeví jako nejpůvodnější politická organizace, jež ve sdružení státním trvá dále. Tak jest rozlišení mezi veřejnou a soukromou mocí a na tom zbudovaná protiva mezi právem veřejným a soukromým založena již v dějinném zbudování římského státu. Říman jest také vůči státu osobností. Jest význačno pro ducha římského, že rozdíl jakož i souvislost mezi právem veřejným a soukromým dochází uvědomění v okamžiku, kdy vůbec se může mluvit o římské vědě. Jednotlivec v státě římském nikterak nemizí, naopak zdá se, jakoby celý státní řád byl ve službách jednotlivcových. Téměř zcela tak, jako skoro o dva tisíce let později učinil Locke, také Cicero prohlašuje majetkový řád za nejdůležitější předmět celého politického života.¹ Také ve snaze po světovém panství měl individuální egoismus, směřující k soukromé výhodě, značný díl. Podřízenost jednotlivcova celku byla jednotlivci hojně odměněna.

Jasně právní vědomí politické volnosti chybělo Římanům jako Řekům a sice z týchž důvodů, jakkoli lze dokázati patrné stopy představy o tom, že i moc zákonodárcova vůči jednotlivci má meze.²

¹ Srovn. shora str. 205, pozn. 4.

² Srovn. místa citovaná z Cicerona u Iheringa, Geist des römischen Rechts, 2. vyd. II¹, 56 n., pozn. 44 a 45. Stoicko-ciceronské učení o ius naturae, které bylo od pozdější právní vědy dále vzděláno, obsahuje v sobě již zárodky, jež se týkají omezení zákonodárné moci státní; tyto jsou s moderními názory přirozenoprávními v dokazatelné souvislosti.

Avšak myšlenka, že člověk je podřízen jenom zákonu a tím omezenému panství, byla živě u vědomí Římanů a Řeků. Naproti tomu jasně rozlišující právnícký rozum Římanův s úplnou zřetelností pochopil kvalitu občana jako osoby mající nároky na státní úkony a na účastenství v státě. Právní povaha občanství byla v Římě pokud možná bohatě vyvinuta, její rozličné stupně ukazují, jak přesně si Římané byli vědomi plnosti obsaženého v ní individuálního oboru právního. Ba i moderní pojem passivního občana, *civis sine suffragio* nebyl republice cizí,¹ a tím byl prolomen typus antického občana, jehož hlavním znakem bylo činné účastenství v státě. Obě dvě stránky pojmu svobody jsou Římanům dobře známy. V Digestech dokonce zachoval se nám výměr svobody pouze občanské, nikoliv politické.² Stát ovšem není vůči občanu rovnocenným právním subjektem, *actio* proti *populus* občanu nepřisluší:³ avšak v této věci mnohé moderní řady právní, především anglo-americký, rovnají se římskému.

Samostatná vůči státu osobnost jednotlivcova přísluší v plném rozsahu také v Římě jenom občanu. Pouze člověku osobnost ani pak se nepřiznává, když se křesťanství stalo výhradně náboženstvím státním.

¹ Mommsen, Abriss des römischen Staatsrechts, 1893, 54 n.

² Florentinus l. 4 pr. D. De statu hom. 1, 5. »Svoboda jest přirozená možnost toho, aby každý činil, co mu libo, nepřekáží-li v něčem buď moc nebo právo.« — O individualistním pojmu svobody u Římanů Ihering, Geist des römischen Rechts II¹, 128 nn.

³ Ovšem však existovalo správní jednání, když jednotlivci a *populus* stáli proti sobě, jakož na druhé straně zase *populus* mohl jednotlivce žalovati prostřednictvím svého zástupce. Srovn. Karlowa, Römische Rechtsgeschichte I 1885. 172 nn.

Antický Řím křesťanský nevzdal se nikterak základu starého života státního. O něm tudíž platí totéž co o pohanském Římě. Přes to, že církev žádá samostatnost, zůstává stát antický také v křesťanské době společenstvím kultu. Při výlučnosti křesťanství oproti rozmanitým až dotud podle státního náboženství připuštěným pohanským kultům říše světové, vytvoří se však nová protiva mezi věřícími, kacíři a nevěřícími, z nichž jenom věřící požívají plné existence právní. Když principát a císařství uvedly veřejná práva osoby na nejmenší míru, tak že podstata občana konečně tkvěla skoro jen v privátní způsobilosti právní, byla svoboda, která dosud trvala ve věcech náboženských, pokud neběželo přímo o státní zájmy, nyní úplně zničena.¹ Římský stát za Konstantina a říše byzantská jsou útvary, na něž pouze se hodí věta, že jednotlivec jakožto samostatná existence byl něčím státu neznámým.

Nikdy v dějinách západoevropských národů nebylo období, v němž by jednotlivec byl býval více potlačen než v tomto, zvláště když mu nebyla dána žádná dějinná možnost, jako člověku pozdějších absolutistických útvarů, aby se sebe svrhnul tento tlak. Jsa nadán pouze jistým právem soukromým, jež nad to bylo jen chabě chráněno, neměl jednotlivec ani moci ani svobody od moci. Čirá temnota rozestřela se zejména nad pozdější dobou východořímskou, v níž státní absolutismus slavil největší své triumfy.

¹ Lhostejnost Římanů ve věcech náboženských a svoboda, jaké dopřávali cizím kultům (takže pohanství skončilo »theokrasii«) jest všeobecně známa; rovněž tak, že pronásledování židů a křesťanů bylo povahy politické, nikoli náboženské.

4. Stát středověký.

Antický stát činí naveskrz jednotu, která netrpí žádného vnitřního rozštěpení. Myšlenka jednotného bytu státního proniká celým politickým vývojem a naukou starověkou. Roztržení státu ve vladaře a ovládané, kteří by navzájem proti sobě stáli jako strany bojující a mír uzavírající, byla vždy starověku cizí.

V tomto zřeteli tkví nejhlavnější protiva k vývoji státu středověkého, zejména u národů germánských. Co bylo Helladě a Římu původně dáno, to musilo novějšími národy býti v tuhém a krutém boji vybojováno.

Středověké dějiny počínají velice rudimentárními útvary státními, které se teprv znenáhla probírají k tomu, co se nám dnes vidí státem v plném slova smyslu. A sice jest to antická idea státní jednoty, která dodatečně působí v tomto státotvorném pochodě; nikdy nepotuchlý vzor římské říše se svou pevnou organizací a centralisací, se svým soustředěním státní moci má dokazatelný vliv na vznik a propracování velkých říší světa středověkého,¹ z nichž valná většina jen krátký čas se mohla udržeti, aby se pak buď v části rozpadla nebo docela zmizela. Výjimečně také orientální ideje působily na utváření křesťanských států, zejména na říši normanskou na Sicilii v podobě, jakou jí dal

¹ O dojmu, jakým působil pohled na římskou říši na Germány, když do ní pronikali, srovn. Bryce, *The Holy Roman Empire*, 11 vyd. 1892, 16 nn. Necht' se zaujme jakékoli hledisko v otázce po vlivu římských institucí na vytvoření říše francké (srov. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, II. 1892, p. 2 nn.), lze těžko popřít vliv římského vzoru na centralisaci franské správy. Srovn. i Lamprechtovy něm. dějiny (*Deutsche Geschichte*) I, 1891, 298 nn.

Bedřich II., takže se podobala směsi ze státu saracenského a pozdního státu římského, t. j. tlupě poddaných povinných daněmi a citelně kontrolovaných ve svém soukromém životě, ale zároveň tlupě nemající vlastní vůle a poutané dohromady despotickým úřednictvem.¹ Avšak také tento prvý pokus, aby byl zbudován jednoduchý stát se silným a nezdolatelným imperiem, rozplyne se beze stopy.

Nehotovost státu ve světě germánském na počátku jeho politického života projevuje se především v tom, že se jeden z důležitých prvků plného státu vyvíjí v něm jen kus po kuse. Germánský stát jest původně rodovým svazkem, jemuž chybí stálý vztah k pevnému území.² Trvalé spojení území s národem událo se znenáhla teprve v historické době. Ve způsobu však tohoto spojení byl již zpředu určen osud moderního státu. Kdežto ve státě antickém až do jeho konce byla střediskem polis, teritorium však — i ve světové říši římské — se pokládá jen za území závislé na městě, chybí státům germánským toto středisko, ba středisko vůbec. Germánský stát je hned zprvu státem zemským, jenž má středisko osobní, nikoli však věčné; sídlo knížete jest něco náhodného, zcela nezávislého na organisaci státní.³ Tím však již zpředu dán nedostatek centralisace. Přesná organisace národa rozděleného po širé ploše bez značných středisk naráží na veliké potíže, zvláště v době nevyvinutého dopravnictví a převážně naturálního hospodářství, a pokusy k tomu cíli

¹ J. Burckhardt na uv. m. 3 n.; Winkelmann, Gesch. Kaiser Friedrich d. Zweiten I, 1863, 127.

² Schröder, Rechtsgeschichte 15 nn.

³ Brunner, II, 1892, 95.

směřující, jako především karolinská ústava hrabstevní, neměly dlouhého úspěchu. Ale právě velké nesnáze, jež se staví v cestu pochodu, jímž se vyjadřuje jednota národního života, vzbudí úsilí, aby se pokud možná sesílila ústřední moc, a tak vznikne s pevným usídlením kmenů kmenové království, jež původně znamenalo jen úřad podřízený zemské obci, z něhož se však vyvine celé středověké království.¹ Bez království, bez sebrání nepatrných sil tehdejšího státu v jedinou ruku byly by se germánské státy roztříštily v kantony politicky bezmocné. Germánský svět jest tudíž svět monarchický, a tím jest určen celý jeho vývoj až do doby přítomné.

Germánské království vyvine se později v tom směru, že jest složeno podstatně z dvou prvků, z osobní moci vladařovy a z vrchního vlastnictví veškeré půdy. Obojí právo není zprvu bez omezení. Vedle soudu královského potrvá i soud lidový.² Proti královskému vrchnímu vlastnictví stojí vlastnictví soukromé, rozmanitým způsobem založené a nedotknutelné královskou mocí správní. Germánské království se tedy zrodilo jako moc omezená. Tím však jest zároveň dána protiva mezi právem královským a mezi právem národa, kterou středověk nikdy nepřekonal. Stát středověký je uzpůsoben dualisticky, kdežto stát antický svou nejvnitřnější podstatou byl a zůstal monistický. 2/71

Tento dualismus jeví se především v tom, že podle názoru oněch dob právo královské a právo národa se jeví stejně původním. Monistickému politickému my-

¹ Schröder, 24 nn., W. Schücking, Der Regierungsantritt I, 1899, 17 nn.

² Brunner II, 137 nn.

šlení římskému zdálo se přirozeno odvozovati moc knížecí z koncesse národa. Každá taková konstrukce však odporuje původnímu germánskému názoru právnímu, jemuž se právo královské zdálo právě tak samostatné jako soukromé právo jednotlivcovo. Teprve středověká theorie romanisticko-kanonistická — a to prostřednictvím myšlenek germánské povaze původně cizích — přesunula národ buď v osobu krále, jenž jej zastupoval, nebo pokládala právo královské za výplod práva náležejícího národu.

Avšak dualismus, založený již v původní povaze germánského státu, nabývá s pokračující feudalisací neustále ostřejšího výrazu. Germánský stát nebyl nikdy depositářem celé veřejné moci.¹ Soud lidový byl sice později omezen rozpínající se státní mocí, nikoli však zničen. Dvorské soudy vrchností tkví v jejich vlastním právu, právě jako církevní soudnictví může sice od státu být uznáno nebo omezeno, nikoli však vytvořeno. Feudalisací královských úřadů a pozdějším rozvojem immunit vznikají v státě nové a na státu vždy méně závislé mocnosti rázu veřejného. Kam až sahá římské municipální zřízení, náleží také městům hned zprvu obsáhlá politická samostatnost, jež v Itálii se rozpíná až k úplné nezávislosti. K nim se později druží nově založená a královskými výsadami nadaná města německá a francouzská, jež se částečně vyšinou ve vládnoucí korporace. A tak rozdvojenost státní podstaty znamená zároveň roztržnění veškeré moci veřejné, a dějiny středověkých států jsou zároveň dějinami pokusů, jak

¹ Proti upřílišeným představám a absolutismu Meroeovců, jaké se nedávno zase naskytly, brojí Brunner II, 9 nn.

toto roztržštění překonati anebo aspoň jak zmírniti jeho následky.

Forma, v jaké se děje tento pokus, je forma státu stavovského. Odvolává se na starogermánské zřízení, dle něhož se důležité záležitosti týkající se celé národní obce nesmějí podnikati bez souhlasu lidového vojska, seběře stavovský stát rozmanité nižší moci politické v jednotu, jež stojí v uzavřeném šiku proti království anebo knížectví. Stavovský stát jest typickým výrazem dualistické formy germánského světa státního. Tam, kde vlivem historické souvislosti udržely se myšlenky romanistické, jako zejména v Itálii a v říši byzantské, nedošlo nikdy k stavovským zřízením.

Jsou velmi rozmanité historické důvody, jež v jednotlivých státech vedly k tomu, že feudální a municipální mocnosti se shlukly v říšské a zemské stavy. Vnější politika, jako na př. spor Filipa Sličného s církví, válečné výpravy, zachovávání zemského míru, finanční tíseň knížat, avšak i utvrzení a rozšíření svobod a práv držitelů len a obcí proti knížatům, byly pohnutkami, jež vedly ke korporativnímu utváření stavů. Stavové stojí všude vůči králi nebo zeměpánovi jako samostatné korporace. Že i oni i kníže jsou jenom členy téhož státu, jež dlužno si představovati jako jednotný, tvrdí se sice v theorii založené na antických tradicích a odvrácené od skutečného života, ale v politickém přesvědčení té doby není pro takový názor místa. Naopak v něm rex a regnum vystupují jako dva navzájem oddělené právní subjekty, z nichž žádný nechce uznati povýšenosti druhého. Dnešnímu myšlení jeví se stavovský stát ve svém nejkrajnějším útvaru jako dvojitý stát, v němž knížata a stavové mají své zvláštní úřady,

soudy, pokladny, ba i vojsko a vyslance. Nesčíslněkráté přívrženci stavovského panství dotvrzují na základě autority Aristotelovy poučky: *rex singulis maior, universis minor*, jež v řeči onoho období dávala jen výraz úplnému nedostatku představy o společném svazku, jímž by byl sloučen i rex i regnum. Vždyť přece v Německu faktum, že císař a říše byli jednak proti sobě stavěni, jednak v jedno shrnováni, dokázalo, že nedovedli obojího si mysliti jako jednotu.

Avšak středověký stát, omezený základy svého politického vývoje, jest omezen ještě jinou mocností, jež byla v starověkém státě neznáma. Po pádu říše západoférické stojí jednota církve proti mnohosti států nově se tvořících. Ať se v toku dob poměr státu a církve utvářil tak neb onak, byla přece vždy mimostátní mocnost, jež se dožadovala poslušnosti a jež si ji vymáhala bezpečně působícími prostředky; a s touto mocností musil stát počítati, a to tím více, že za všech svých osudů činila nárok, aby se stát podroboval její autoritě. Ať si již církev uchovala svou povýšenost nad státem, jako v bojích s císařem od století 11. do 13., nebo ať byla proti své vůli donucena sloužit státu, jako bylo ve Francii v 14. století, za všech poměrů existoval širý obor lidského života pospolitého, jenž se zcela vymykal panství a vlivu státu.

Nechť se později dály jakékoli pokusy, aby se překonal dualismus státu a církve, přece i při nejvyvinutějším církevnictví státním jest patrný rozdíl mezi oběma mocnostmi, a proto trvá vědomí, že učením a kázní církevní jsou státu vytčeny pevné meze. Nechť se poměr státu k náboženským zájmům utváří sebe rozmanitěji, přece stát i při soustavě nuceného nábo-

ženství jest vtěsnán v nepohnutelné meze. Může sice nutiti k nějakému vyznání, ale nemůže toto vyznání samo modifikovati podle svého uzdání. Naproti tomu čím nezávislejší jest církevní organisace na organisaci státní, zvláště tedy na prostranství církve západní, tím větší a patrnější je působiště, které musí stát — vlivem historického utváření poměrů — povoliti mocnosti, která proti němu stojí samostatně.

Toto omezení a rozštěpení středověkého státu stupňuje se však ještě tím, že v nejčastějších případech velká massa národa jest vůbec státu odcizena. To vidět nejen snad v německých územích, v nichž myšlenka státu není zprvu v živém vědomí, kde konečně existují jen chatrné zbytky podřízenosti jednotlivcovy vůči říši, nýbrž i tam, kde se stavové cítí politickým národem, což právě znamená vyluku valné většiny poddaných z veřejného života. K tomu se druží poměry nevolnické v četných stupních, jež kromě nepatrných výjimek způsobují, že činná účast v státě jest omezena na kruh poměrně mnohem menší, než byl v antických státech s otroky státu cizími a s chráněnci.

Prvé trvalejší pokusy o zjednání státní jednoty vycházejí v pozdějším středověku od měst organisovaných po způsobu státu. Opět oživne, ovšem v jiné podobě než bylo původně, myšlenka na »polis«. V Itálii, jak bylo řečeno, nikdy se nezakořenil středověký dualismus. Italské městské republiky středověké jsou uprostřed dualistického světa státního utvářeny monisticky. Italská městská samovláda 14. a 15. století vytvoří obraz jednotných, jedinou mocnou a bezohlednou vůlí pohromadě držných obcí.¹ S renesancí zrodí se v Itálii na půdě histo-

¹ Srovn. skvělé líčení Burckhardtovo v uv. spise I. hl. 1.

ricky k tomu připravené myšlenka moderního státu. Stát, jak si jej představuje Macchiavelli, má sice ne jeden rys antického státu, vskutku však je to stát nový, který se chce prokázati a utvrditi prostě jako moc povýšená nad všechny své členy.

Ale trvalý vzorný příklad jednotného v sobě svazku podala všem středověkým státům církev, jež netrpíc v lůně svém žádného rozštěpení a žádných protiv, zřejmě ukazovala cenu monistické vládní organizace. Také v církvi naskytuje se období, v němž se zdálo, že se v protivě mezi papežem a koncilem opakuje protiva mezi králem a říší, ale na základě celé tradice její nemohlo hned od počátku býti pochyby, že vítězství musí připadnouti jednomu z obou orgánů. Dualistické uspořádání církve bylo neslučitelné s její ideou.

5. Stát moderní.

Státu bylo nutno překonati dualismus krále a národa, moci světské a duchovní. Jakkoli rozličné byly pohnutky a prostředky k tomu v jednotlivých státech, tož přece v bojích o novou úpravu poměrů vynikl především jeden výsledek: zbudování jednotného státu z rozporu jeho částí.

Boj mezi státem a církví byl reformací rozhodnut na prospěch státu nejen v zemích protestantských. Zájmy redukované církve katolické, možnost uskutečniti nároky na opětné získání odpadlých od ní členů, nároky to, jichž se nikdy nezřekla, to vše je na podpoře katolických mocností tak závislo, že přes veškerou protivu spor mezi státem a církví v zemích katolických nemůže nikdy dostoupiti výše, na jaké byl v středověku

A tak důležitějším cílem prvních století v novějších dějinách jest, aby byl zcela překonán dualismus mezi knížetem a stavy. Jakmile úhrn změněných hospodářských a vojenských poměrů připustí nebo vyžaduje soustředění knížecí moci, dána je sama sebou snaha, přesunouti těžiště státu v knížete. **Takto vnitřní dějiny moderních států jsou po dlouhou dobu zabrány boji o poměr moci knížecí k moci stavovské.** V boji tom uskuteční se řada možností. Stavovský sbor včlení se ve stát, stane se činným orgánem jednotného státu, jako v Anglii, stavové mediatisují království a zavedou tak aristokratickou vládu se zdánlivým monarchem v čele, jako v říši německé, v Polsku a dočasně ve Švédsku, nebo monarchii se podaří pokořiti stavy, stlačit je na pouhý stín nebo zcela je zničit, jako ve Francii, ve Španělsku, v Dánsku a po třicítileté válce ve většině německých území, nebo konečně koruna dosáhne uznané nadvlády nad stavy jako v Uhrách po r. 1687.

Veliký význam mělo zejména rozřešení otázky té ve smysle absolutistickém: monarchie stavši se absolutní, uskutečnila nejprve ve velkých západních státech doby pořímské ideu státní jednoty. Sloučilať nejprve ve vnitřní jednotu území původně navzájem nezávislá, vytvořila jednotné a na náhodné věrnosti manské nezávislé vojenství, zjednala státu soudnictví v plném rozsahu nebo aspoň podřídila práva feudálního soudnictví svému doзору a snížila stavovskou správu z postavení souřadného k postavení přesně podřízenému. **Zkrušivši feudální mocnosti dovršila bezděky velký postup nivelační, jenž mnohonásobně ustupněnou společnost stavovskou převedl ve společnost občanskou, stojící na**

půdě podstatně stejné oprávněnosti. Kde vůbec nebylo soustředěné, o absolutní moc usilující vlády, tam se také nedocílilo státní jednoty, nýbrž nastal rozvrat státu jako v Německu nebo v Polsku, nebo na místo státního svazku povstal jen poměr spolkový jako ve Švýcarsku a v Nizozemsku.

Tak se tedy jeví myšlenka jednotného státu na konci velikého historického vývoje. Moderní stát dosáhl jako konečného cíle věci, která byla východiskem státu antického. Moderní stát si tedy — podobně jako antický, ba co do faktického rozsahu ještě ve větší míře — připisuje právo a moc ovládati všechny stránky života pospolitého, stanoví si sice značné meze své působnosti, ale jenom takové, které si sám určil, poznává své úkoly. Naproti tomu neuznává žádného mimostátního práva některého ze svých členů, jež by mu kladlo nějakou absolutní mez. Kdyby tak učinil, objevil by se zase znova onen dualismus, jenž byl překonán boji po staletí trvajících.

Také politické theorie novější doby obsahují všechny více méně patrnou snahu pojímáti stát jako jednotu. Jaký význam má v tomto pochodě pojem svrchovanosti, bude zevrubně vyloženo na jiném místě. Zde budiž poukázáno jen k tomu, že prvá ucelená soustava přirozeného práva, učení totiž **Hobbesovo, pojímá stát jako jednotnou osobnost, jež nemůže býti omezena žádnou vůlí proti ní stojící.** Byť i přirozené právo odvozovalo stát z jednotlivců, tož přece trvá na tom, že stát, jakmile se vytvořil, jest vyšší mocí vůči každé jiné; v tomto zřeteli jsou všichni učitelé přirozeného práva svorní, nechť si již uznávají přirozené meze státní moci jako Locke, nebo nechť vidí takové meze jen v uzdání

suverenní obecné vůle, jak činí R o u s s e a u. Tato učení chtějí také překonati dualism státu a církve, tvrdíce, že stát má také v církevních záležitostech nejvyšší moc. Přirozenoprávní požadavek státní církve, jenž vrcholí v Rousseauově učení o religion civile, jest posledním důsledkem snahy, aby byl konstruován stát v sobě jednotný. Moderní právní theorie o státě rozvila onu myšlenku v tom směru, že připisuje státu formální právo, aby dle svého uzdání určoval meze své působnosti, takže se jeho regulující moci zásadně nic nevy-
myká, co náleží k lidskému životu pospolitému.

Jednotný, všechny veřejné mocnosti v sobě slučující a všechno právo svých členů určující stát novodobý

jeví se nám tudíž jako výsledek nenáhlého vzrůstu a dlouhého, hluboké trhliny překonávajícího postupu. Avšak chyba lávky, chtěl-li by kdo z toho usuzovati, že se moderní stát nyní zcela přiblížil antickému, takže mezi oběma není již zásadné protivy. Naopak, celý dějinný vývoj vtiskl modernímu státu charakteristický ráz, jímž se podstatně liší od všech dřívějších útvarů státních. Dualism onen byl sice překonán, avšak zůstavil po sobě trvalé a nezahladitelné stopy v složení dnešních států, jež lze dokonale pochopiti teprve znalostí jejich dějin.

Především jeví se to v poměru jednotlivcově vůči státu. V novějších dějinách byl jednotlivec často podroben dalekosáhlejšímu omezení státem než bylo za květu antického státu. V starověku však zcela chybí jasné vědomí o pozitivně-právním nároku na určitý obor svobody proti státu.¹ Ale v státě novější doby nebylo ani v období neomezeného absolutismu nikdy

¹ Stopy moderního názoru, o nichž jsme se zmínili shora, nemohou otřásti platností této poučky.

možno potlačiti přesvědčení, že jednotlivec také vůči státu jest svéprávnou mravní a právní veličinou, již tedy také stát nucen je uznávati. Toto přesvědčení jest plodem dvojí protivy, kterou musil moderní stát překonati a jež nikdy zcela nevymizela z lidské myšlenky. Protiva mezi králem a národem zanechává ještě dnes stopy vlivu v představě, že státní moc vůči národu má meze, že jsou státu vytčeny hranice přes všechnu právní svrchovanost. Středověké svobody a výsady jednotlivců, korporací a stavů mají dokazatelnou dějinnou souvislost s moderními svobodami ústavními. Rovněž tak protiva mezi státem a církví vzbudila po dlouhých bojích obecně běžné přesvědčení v dnešních kulturních státech, že svoboda svědomí vytkla státní moci nepřekročitelné meze. Stát podle právnické theorie neomezený vzchopil se sice k energické obraně proti církevnímu osobování, jež proti němu postavilo nezávislé zevnější panství, došel však těmito boji k přesvědčení, že faktické hranice jeho imperia jsou položeny v niternosti jednotlivcově a v jejích projevech. Toto přesvědčení, vzniklé protivami, jež vytvořila reformace, má v prvé řadě směrodatný vliv na poměr, jaký se utvářel v moderní době mezi státem a jednotlivcem.

Bez tohoto dvojího dualismu v středověkém státě se jevícího bylo by se těžko dospělo k poznání a k výslovnému uznání jednotlivce jako svéprávné moci společenské, kterou stát nesmí zcela absorbovati. Toto uznání aspoň nebylo vlastní žádnému kulturnímu období a žádnému jinému kulturnímu kruhu s vyvinutou myšlenkou státu. Když konečně římský stát přešel k nejztrnulějšímu absolutismu a k nejpřísnějšímu státnímu církevnictví, neozval se odnikud ani sebe jemnější odpor,

poněvadž by na základě předchozích dějin by býval nemožný. Státu prostý obor antického člověka byl právě prekarium, jehož podle celého svého světového a státního názoru nemohl si hájiti ani v právo proměnití. Ani pozdější útvary státní, které nijak nezažily dualismu mezi knížetem a národem a které dualismus mezi státem a církví zažily jen nepatrnou měrou, jako říše byzantská a konečně ruský stát, nedošly nikdy k výslovnému uznání zásadních hranic mezi státem a jednotlivcem. Starověký stát nedovedl nijak jinak uskutečniti myšlenku svobody než demokratickou formou státní; a to zcela právem, poněvadž ve státě monisticky utvářeném účastenství všech ve vládě jest jediným možným tvarem svobody — kdo vládne, nemůže být zároveň poddán nějakému despotovi. Monarchie však v takovém státě musí při nedostatku všeliké mravní protiváhy vésti k myšlence neomezeného podrobení jednotlivcova vůli vladařově, myšlence, jež ovšem nikdy nemohla býti úplně uskutečněna.

Je velice poutavé ještě jednou, a sice s tohoto hlediska pozorovati konstrukci státu, jakou podala škola přirozenoprávní. Učení přirozenoprávní hledí pochopiti jednotný stát, s ním však smířiti myšlenku individuální svobody, a to tím způsobem, že jednotnému státu klade meze, jež tkví buď v jeho účelech nebo v jeho odvození z vůle jednotlivcovy. Také v onom učení je totiž podkladem dualismus, jenž byl vůdčí myšlenkou předchozího vývoje — případný to důkaz, že politické theorie i v nejabstraktnějších podobách mají svůj kořen v půdě historicky daných poměrů. Jeho pokus překonatí tento dualismus tkví podstatně v tom, že právo jednotlivcovo pojímá jako předstátní, právo vladařovo jako státní.

Že tento pokus neznamena žádný rozřešení, je vyloženo na jiném místě.

Nyní však je obzvláště poučno sledovati v této příčině protivu mezi antickou a moderní státovědou. Také antická státověda má ve svých teoriích o utvoření státu na zřeteli zvláštní povahu individua, vycházejíc od jeho náklonností, pudů, vášní. Ale nikdy netvrdí, že by jednatel měl nějaké původní právo, jež se osvědčuje při tvorbě státu. Také staří mají theorie o státní smlouvě, ale jsou toho velice vzdáleni, aby jí používali k právní konstrukci státu v tom smyslu, že stát předpokládá a chrání vzrozené právo jednatelcovo. Epikurská smlouva sociální jest spíše ryze utilitární: stát je založen ve prospěch jednatelců vlivem jejich snahy o užitek, smlouva sama jest — jakož shora vyloženo — ryze faktická, již nelze právně nijak kvalifikovati, protože právě podle tohoto učení všechno právo vzniká teprve ustanovením, tedy v státě. Ani Římané nepoužívají svého učení o *ius naturale* nikdy k tomu, aby z něho vyvozovali vznik státu. Starověké státovědě chybí právě veškerý důvod, aby jednatelci přisuzovala hned z prapočátku svéprávné postavení vůči státu. Stát v antických teoriích jeví se všemohoucím, poněvadž se nedostává všelike pohnutky k právnímu omezení a poněvadž ve státě zbudovaném přísně jednotně a spočívajícím stále jen na jediném, prvotném, bezprostředním orgánu odpadla všelike možnost konstitučního omezení.

V státě přítomném jeví se účinek dualismu jednak ve formulaci abstraktních práv na svobodu, jež chtějí dáti zákonodárný výraz myšlence o omezeném a svéprávnou osobnost zachovávajícím poddanství jednatelcově vůči státu. Dále však se jeví také, jak bude později

zevrubně vyloženo, v sdělení ústavních listin, jež mají obsahovati základy veškerého řádu státního. Starému světu a všem orientálním národům kulturním, nedotčeným evropskou civilizací, zůstala představa psané ústavy prostě neznáma. Ta se zakládá právě na myšlence o zaručení práv jedné části částí druhou, myšlence vzniklé jen v dualistickém státě; jest jakousi smírnou smlouvou, před níž předcházely dlouhé boje. Tyto dějinné předpoklady psaných ústav nejsou dnes již sice živě ve všeobecném vědomí, ale dosud ještě i dnes v požadavku a návrhu nějaké ústavní listiny působí myšlenka, že přesným stanovením práv a povinností vlády má býti pevně vymezen obor její působnosti vůči jinému prvku státnímu. Je významno, že stát, jenž nejdříve a nejdůkladněji v sobě překonal dualismus mezi králem a královstvím (rex a regnum), totiž stát anglický, nemá žádných ústavních listin v moderním slova smyslu, podobně jako neměly státy starověké, avšak že přes to přese všecko v tomto státě trvá v živé paměti upomínka na poměr krále a parlamentu, jakožto smluvních stran, jež se uchovala v průběhu velkolepé dějinné nepřetržitosti vývojové od doby, kdy koruna se vzdornými barony sjednala magnu chartu, až do zřízení parlamentní ústavy.

Nejpatrnější stopy dualistického vlivu jeví se v celém utváření konstitučního státu. Někteří chtěli v nedostatku ideje representační viděti hlavní rozdíl mezi státem antickým a státy moderními. Avšak nedostatek národního zastupitelstva v antickém státě jest věcí podružnou. Jest mnohem významnější, že moderní stát má dva navzájem nezávislé orgány, což se nejpatrněji jeví v konstituční monarchii, avšak také i zcela zřetelně ve

velkých representativních demokraciích. Toto zdvojení bezprostředního orgánu působí právnícké theorii potíže v pojmání moderního státu a chová v sobě prakticky vždy možnost dalekosáhlých sporů, jejichž rozřešení konec konců záleží vždy v dočasné moci obou orgánů. V tom, jak navzájem podle sebe, pospolu a proti sobě působí jednak hlava státu se svou vládou, jednak parlament, uchovala se také v jednotném státě přítomném stará protiva mezi rex a regnum.

3/ii.